

Jaciment	CASTELL DE BUFALARANYA
Municipi	Roses
Comarca	Alt Empordà
Direcció tècnica	Jordi Sagrera Marc Sureda i Jubany Gema Vieyra i Bosch
Dates d'intervenció	13 al 25 de setembre de 2004

memòria d'excavació

Gener 2005

INDEX

1. Introducció	1
2. Situació geogràfica	2
3. Descripció del jaciment	3
4. Notícies documentals	5
5. Context històric	7
6. Metodologia	16
6.1. Organització de l'espai	
6.2. Criteris de registre arqueològic	
6.3. Sistema de registre	
7. Els treballs arqueològics	22
7.1. Objectius	
7.2. Descripció dels treballs	
8. Conclusions	26
8.1. Dades textuais	
8.2. Anàlisi estructural	
8.3. Estratigrafia i materials	
8.4. Esbós històric	
9. Bibliografia	37
10. Documentació annexa	39
Fitxes d'unitat estratigràfica	
Fitxes d'inventari de material	
Fitxes d'inventari d'imatges	

1. Introducció

La present memòria recull els resultats de la sisena campanya d'excavacions arqueològiques realitzades al castell de Bufalaranya, situat al terme municipal de Roses (Alt Empordà), de 13 al 25 de setembre del 2004.

Aquestes actuacions s'emmarquen en un conveni signat entre l'Ajuntament de Roses i la Universitat de Girona. Aquest conveni de cooperació contempla la realització de tasques de documentació i d'excavacions arqueològiques així com d'assessorament en els treballs que se'n derivin. El valor arquitectònic de les restes conservades, la importància històrica del castell per proporcionar informació sobre un període poc conegut a nivell municipal i un potencial arqueològic de gran valor ja que es tracta d'un jaciment mai excavat, van destacar aquest monument enfront altres llocs històrics.

Els treballs realitzats han estat dirigits per un equip tècnic format pels arqueòlegs Gemma Vieyra i Marc Sureda (a peu de cala) i Jordi Sagrera (coordinació dels treballs i tractament gràfic i planimètric). Els treballs s'han pogut dur a terme gràcies a la participació de diversos estudiants d'Història i d'Història de l'Art procedents de la Universitat de Girona. Aquesta any s'ha comptat amb l'ajuda de Anna Albó, Rosa Ma. Amigo, Sabina Cortés, Marta José Maria, Xavier Marcó, Nèstor Morales i Sergi Palomeras.

El castell de Bufalaranya és un BIC segons el decret 22/49 sobre protecció de castells (BOE 5-5-1949), R-I-51-6055 i disposició addicional primera, punt 2 de la Llei 9/93, de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català. Està inclòs en el Catàleg del Pla general d'ordenació urbanística dins de la categoria d'edificacions i indrets d'interès arqueològic (secció 7a, zona 18, subzona b, art.196); i de la categoria d'edificacions i indrets d'interès històric i arquitectònic (secció 7a, zona 18, subzona a, art. 195).

2. Situació geogràfica del jaciment

El castell de Bufalaranyà es troba al terme municipal de la vila de Roses, a la comarca de l'Alt Empordà. L'aproximació al monument es fa pujant per un camí que té el seu origen a la carretera comarcal GE-614, uns 50 metres més enllà del quilòmetre 6 (vegeu fig.1). Les seves coordenades geogràfiques, segons la quadrícula quilomètrica U.T.M., són 4682770 de latitud i 516120 de longitud.

Les restes es localitzen a uns 244 m S.N.M., a l'extrem elevat d'un replà que es forma a la vessant nord d'una de les muntanyes que formen el que es coneix com a serrat de can Berta, a la serra de Rodes. Al nord del castell s'estén una zona planera que constitueix l'istme que enllaça amb la serralada; per llevant, ponent i migdia hi ha pendents molt pronunciades que baixen fins a la vall de la riera Trencada. El terreny està format per roques metamòrfiques originades en el període cambroordovicià.

L'emplaçament de l'edifici correspon a una posició de domini sobre la zona nord del golf de Roses i part de la plana empordanesa. A un altre nivell, cal destacar el paper estratègic del castell en el control d'un des passos naturals que comuniquen el rera país de la badia amb la costa nord i amb el territori del cap de Creus, a través de la vall de la riera de la Trencada. L'entramat d'aquesta xarxa de vies de comunicació cal situar-lo en el context de l'època medieval amb una distribució dels nuclis de població molt diferent a l'actual.

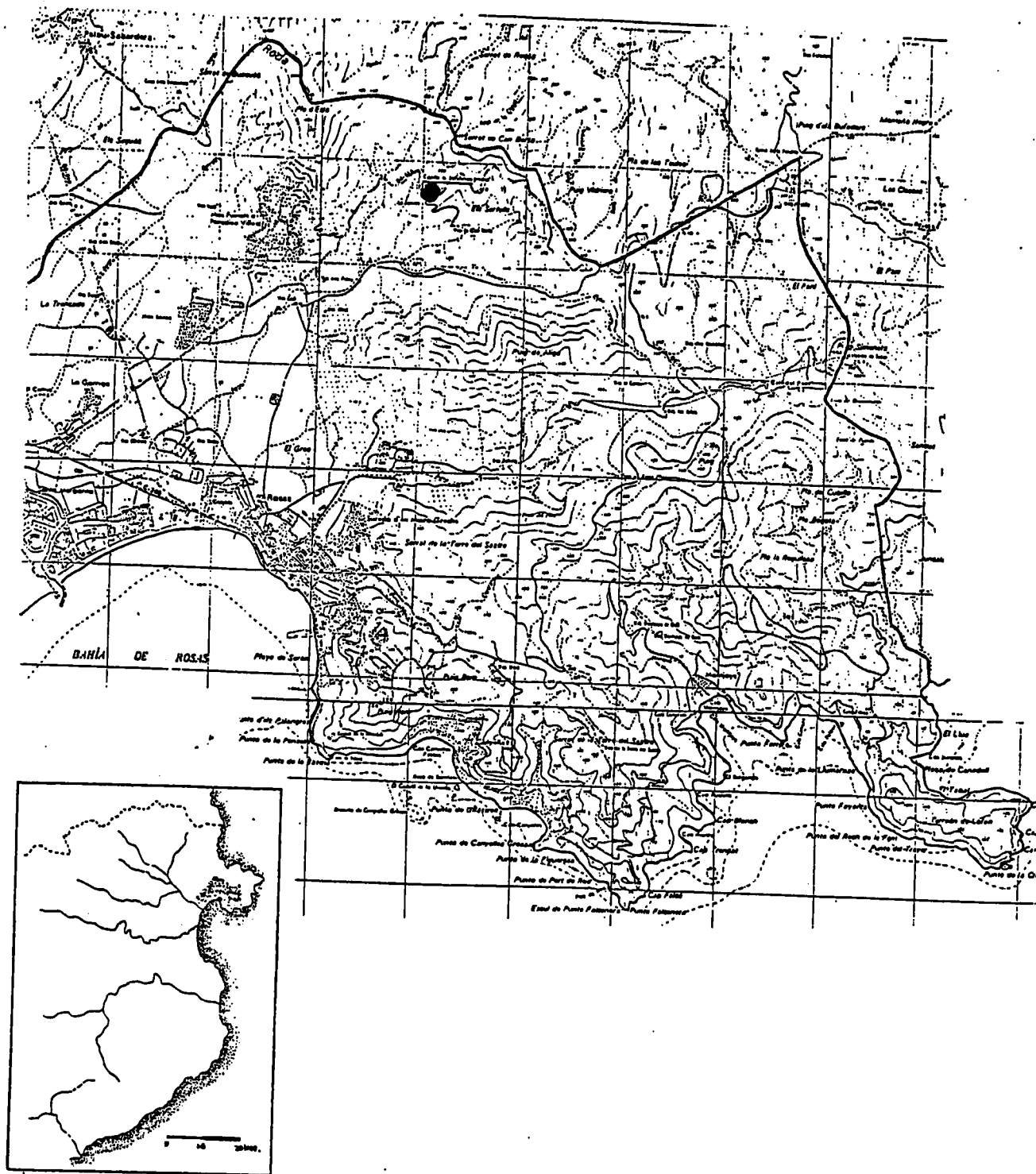

Fig.1:
Situació geogràfica del jaciment i accés al mateix.

3. Descripció del jaciment

El castell de Bufalaranya es pot descriure sumàriament com un recinte de planta irregular que, seguint els accidents naturals del terreny, envolta la part superior del puig, que es presenta en planells esglaonats. Al punt més alt, a l'extrem de tramuntana, hi ha el sector on les estructures s'han conservat en millor estat.

És doncs en aquest sector on es troba una construcció de planta rectangular d'uns 11 per 7 m, bastida amb murs d'entre 1'80 i 1'50 m de gruix. D'aquesta estructura, que hem anomenat convencionalment "la torre", els murs de llevant i tramuntana es conservaven ja abans de l'excavació en una alçada exterior superior als 4 m, mentre que els de ponent i migdia havien quedat colgats fins a la cota del superficial. A l'interior de l'estança hi ha una ferma pilastra central, i els murs perimetrals tenen una banqueteta enlairada que forma un desgruixament per a un trespol. Al mur de llevant hi ha un gran finestral allargat i també una petita obertura rectangular, comparable a una mira, que enfoca la vista directament al cim llunyà del Pení. La torre es construí amb lloses de llicorella de la contrada, allargades i primes, sense treballar, travades amb morter de qualitat i disposades molt ajustadament. En general la disposició de les lloses tendeix a ser horitzontal, però destaquen algunes filades de llosetes inclinades en un sol sentit i, sobretot, trams excel·lents d'un *opus spicatum* perfecte i espectacular, sorprenent per les seves dimensions (prop dels 70 cm d'alçada). Aquestes filades d'espiga són probablement les més impressionants de la comarca. Davallant a migdia d'aquesta estructura trobaríem una altra aula rectangular, més estreta, de la qual només en conservem les filades inferiors.

Més cap al sud trobem un espai de planta triangular, convencionalment anomenat el "pati", a l'oest del qual hi ha encara una altra aula llarga i estreta, amb subdivisions internes, que clou el recinte per l'extrem sud-oest i obre una porta vers llevant. La resta de la terrassa del castell està delimitada pel que fins

al moment es pot descriure com un corredor perimetral que va de l'extrem nord de l'aula descrita ara mateix fins la punta sud del recinte, envoltant totes les altres estructures.

La muralla que envoltava el recinte està força enderrocada, però encara se'n pot seguir el perímetre complet, que s'adapta a les irregularitats del terreny. Els paraments més visibles són el de llevant i especialment el de tramuntana, on trobem un pany de paret de lloses de llicorella amb nombroses espitlleres que es conservà amb una certa espectacularitat; les sageteres, molt apropades entre elles, es troben disposades en dos nivells intercalats i cadascuna d'elles es delimita amb simples lloses més grans que emmarquen l'obertura. A llevant s'identifica l'entrada al recinte, a la qual s'arriba per un camí que fa giragonses, protegit amb murs d'espiga, i que s'uneix a la construcció mitjançant una rampa adossada al mur sud-est. El condicionament d'aquest camí comportà el retall i adaptació de la roca natural del subsòl que aflora en forma d'esperó a l'extrem sud-est del jaciment.

En general, tots els llenços del recinte presenten un aparell menys acurat que els de l'edifici superior: el seu gruix és irregular i varia segons els punts, les pedres són de mida més petita, l'ús de l'espiga hi és molt esporàdic i en quasi cap mur s'ha pogut assegurar l'ús de morter per al relligat. Només algunes estructures que potser eren objecte d'una preocupació especial revelen puntualment la presència de morter, com és el cas de la porta d'accés. Completant el sistema defensiu, al nord i extramurs, en l'istme que enllaça aquest puig amb la serralada, hi ha un doble fossat excavat a la roca natural, que també degué servir de pedrera per aixecar la fortalesa.

4. Notícies documentals

En les memòries corresponents a les quatre campanyes d'excavació anteriors s'ha anat incloent un resum de la documentació localitzada a l'entorn del castell de Bufalaranya, que consistia bàsicament en constatar l'absència, fins al moment, de documentació anterior al segle XIII que hi fes referència, i també en la ressenya de documentació moderna (a partir del segle XVII), la primera font on es cercaren notícies sobre el castell i d'on s'obtingué el topònim usat actualment.

Els darrers treballs realitzats en aquest camp han consistit en diverses visites a l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries per consultar el Fons Comtat d'Empúries, digitalitzat, que està a disposició dels investigadors des de fa poc temps. L'objectiu ha estat localitzar documentació inèdita sobre el castell però, de moment, la recerca ha estat infructuosa.

Així, encara avui, el conjunt documental estudiat fins el moment permet entendre el castell de Bufalaranya, a partir de mitjan segle XIII *grosso modo*, com un element més dins el context del feudalisme tardà. Primer Dalmau Sagarriga i Bernat Alió, magnats de la zona coneguts per altres documents (castells de la Garriga i de Cadaqués), i després Berenguer de Foixà, a partir de mitjan segle XIV, obtenen el castell o parts del castell a canvi de l'homenatge corresponent al comte d'Empúries, és a dir, n'esdevenen feudataris, directament per sota del comte i amb dret a la percepció de les rendes corresponents al castell o a les respectives parts, susceptibles al seu torn de ser infeudades a altres personatges menors.

Observem que a partir de l'aparició dels Alió, per cap baix, i fins que la totalitat del feu reverteix en Berenguer de Foixà el 1351, el castell ha estat atorgat en feu en meitats per indivís, és a dir, no pas repartint l'espai físic del castell o atorgant unes rendes a un feudatari i unes altres a l'altre, sinó fent un *totum revolutum* amb el conjunt dels rendiments corresponents a la jurisdicció del castell i repartint aquest total en dues meitats iguals, una per a cada feudatari. Això ens fa evident que el castell de Bufalaranya funciona, des de mitjan segle XIII, com a element centralitzador i definidor d'una demarcació

jurisdiccional i sobretot fiscal, en el marc del feudalisme tardà. Això el revesteix de significat econòmic, però no implica forçosament el funcionament de l'edifici com a hàbitat o com a localització d'una guarnició militar. Com veurem més endavant, l'arqueologia ens permet datar les darreres fases de l'ocupació del castell dins del segle XIV. Tot plegat ens ajuda a definir la funció i la vida del castell en els moments darrers del seu funcionament.

5. Context històric

Moltes raons, i a partir de les darreres campanyes la pròpia documentació arqueològica, ens recomana de contextualitzar l'origen del castell de Bufalaranya en el marc ampli del final de l'Antiguitat i les primeries de l'Edat Mitjana; diferents criteris, dins d'aquesta referència àmplia, ens orientaran cap a una sèrie de conjuntures concretes que resulten raonables a l'hora de proposar hipòtesis de treball.

A grans trets, durant el domini visigot la fesomia de l'Empordà s'havia anat modificant de tal manera que el nucli emporità, la ciutat capdavantera i epònima de la regió, havia ja perdut la seva preponderància i estava ben lluny de ser l'enclau urbanístic rellevant que fou a finals de la República i inicis de l'Alt Imperi. En efecte, l'antiga ciutat ha quedat pràcticament abandonada i, des del segle IV pel cap baix, a la Neàpolis hi trobem només ruïnes, una àmplia zona cementirial i almenys una esglésiola (*cella memoriae* de les termes). L'hàbitat s'ha reduït i s'ha dispersat pels turons circumdants; només experimenta una certa concentració urbanística l'antiga Palaiàpolis (l'illot de St. Martí). Malgrat això, el lloc conserva cert prestigi sobretot a causa de la seva condició (documentada des del 516) de seu episcopal, amb un episcopologi que permet acreditar-ho, per bé que amb llacunes, en la totalitat dels segles VI i VII. D'altra banda, tot i que el conjunt episcopal no ha estat encara identificat, les nombroses esglésies circumdants (Sta. Margarida, Sta. Magdalena, St. Salvador, St. Vicenç) testimonien una sòlida implantació del cristianisme en cronologies ben reculades.

El nucli urbà que obté el relleu del dinamisme regional entre els segles III i V és precisament la vila de Roses, segurament en part gràcies a les seves excel·lents condicions portuàries que aglutinaven el tràfec comercial de la regió en aquest lapse de temps. Existeixen referències, això sí, molt poc contrastades, a la possibilitat que Roses fos seu episcopal, i s'apunta la hipòtesi, també sense gaire fermesa ara per ara, que la futura unitat administrativa del comtat de Peralada hagués pogut correspondre a una regió

encapçalada per Roses en temps visigots. Amb tot, només podem constatar fermament el dinamisme de la vila a través de fets com la presència d'una factoria de salaons o les encunyacions locals de moneda (segons alguns autors, això solia succeir en seus episcopals; en aquest moment Empúries no encunya).

A banda dels dos nuclis més urbanitzats, cal creure que el territori mantenia una relativament densa població rural d'origen hispanorromà, essent gairebé inapreciable l'aportació poblacional goda: en aquest moment els pocs visigots presents es trobaven, segurament, només en els alts càrrecs de govern i en les guarnicions militars. Per altra part, la dinàmica econòmica i social tendia al retrocés de la petita propietat, l'enfortiment dels grans *fundus* agraris en mans de l'aristocràcia terratinent (preferentment hispanorromana) i la progressiva dependència dels petits agricultors: fruit d'això naixerien a l'entorn de les vil·les els primers *vici* o nuclis agrupats de pagesos lliures o semillliures, tot sovint amb una capella rural edificada sota els auspicis del *dominus* que, amb el temps, esdevindria en molts casos parròquia. Aquesta dinàmica socio-econòmica que revertia en la creació d'interessos locals, sumada a les dissensions i lluites internes de l'élite governant visigoda, foren les bases de la situació de caos que viuria el regne visigot fins a la invasió musulmana.

En efecte, el floriment comercial i els contactes amb l'Àfrica que testimonia el registre arqueològic per als segles V i VI sembla que ja es troben en franca davallada cap a la segona meitat d'aquest darrer segle, en coincidència amb alguns dels conflictes cabdals del període (lluites fins a l'adopció del catolicisme el 589) i amb la guerra amb Bizanci, allargada fins a principis del segle VII, la qual suposà, a més de la interrupció del tràfic comercial, la inseguretats permanent del mar en general i de la zona costanera en particular. A la segona meitat del segle VII la crisi del regne visigot, cada cop més profunda, ja havia generat una sensació general d'inseguretats (ex. 673, revolta de Paulus; 711 secessió d'Àkhila), fins al punt que a principis del segle VIII l'estructura política es trobava ja tan mancada de contingut que els àrabs, havent eliminat definitivament i fàcil la monarquia toledana, pogueren arribar fins als Pirineus amb un mínim esforç.

En aquest context, moltes poblacions costaneres d'arrel romana començaren a desaparèixer sobretot a partir del segle VII per instal·lar-se, tot

sovint, més a l'interior, en llocs enturonats de més fàcil defensa i domini visual de l'entorn i segurament en relació amb les noves pautes econòmiques d'organització del territori; el nucli rosinc, a remolc de la conjuntura, caigué també en franca decadència. La inestabilitat general propicià segurament la construcció de fortaleses per al control del territori i la vigilància del mar, amenaçat constantment per l'estol bizantí i pels pirates.

L'arribada dels sarraïns, final traumàtic del regne visigot, no fa més que reforçar la inestabilitat ja existent. Si bé segurament el Pirineu empordanès, amb la seva xarxa de fortificacions, actuà com a línia de resistència dels darrers reductes del regne visigot de l'est (es constata, per exemple, que la fortificació rosınca del Puig Rom estigué en ús durant el regnat secessionista d'Àkhila o del seu successor Ardó, vers el 713-715), a partir de 717-720 tal resistència ja no existeix i per tant els episodis bèl·lics són del tot esporàdics. Diferents indicis, com el lliurament voluntari de la ciutat de Girona el 785 a les tropes franques, fan pensar que el domini musulmà en aquest sector marginal, reduït a les instàncies de govern i als (més aviat escassos) efectius militars, quedava probablement reduït a l'entesa més o menys conjuntural dels grups dominants àrabs, de caràcter familiar o clànic, amb les élites locals, bàsicament encara pertanyents al substrat hispanogot. És en aquest sentit que cal interpretar la relativa independència dels governadors dels territoris del sud dels Pirineus i la seva rebel·lió contra l'emirat omeia de Còrdova, materialitzada en l'expedició fallida de les tropes franques a saragossa que tingué lloc el 778.

La subsegüent repressió per part d'una expedició cordovesa de càstig (781-782) és el context en què es produeix una migració dels *hispani* compromesos amb els governants àrabs rebels, que han d'emparar-se en la protecció dels francs i passar la frontera pirinenca. També en aquest marc es pot interpretar la presència a la serra de Rodes de l'abat hispà Àtala i de la seva gent (monjos, lliberts i servents) pels volts del 780: aquest abat restaurà una sèrie d'esglésies antigues, entre les quals la de Magrigul (precedent del cenobi de Roses), i més tard, segurament compromès amb la revolta fracassada, passà el Pirineu: en 782 es trobava ja a Rasès, fundant el monestir de sant Policarp (Canal *et al.* 2002, 14-15).

En realitat, aquest extrem oriental del Pirineu va essent identificat, cada cop de manera més clara, no tan sols com el lloc on s'establí la frontera franco-

musulmana entre 759 i 785 aproximadament sinó també com una àrea en què, més enllà de les necessitats militars conjunturals, els castells actuaren com a veritables agents de l'organització del territori. Millor encara, com a elements que organitzaven la repoblació d'aquest territori conquerit pels francs, a través de la creació d'una sèrie de districtes (*castrum*, *mons*, *castellum* són noms que reben en la documentació dels segles IX-XI, dins dels quals trobem *villae-ager* i *valles-saltus*) centrats per un castell que en alguns casos podia ser una fortificació preexistent reutilitzada. En el marc d'aquestes demarcacions i ja des del moment de la conquesta, a finals del segle vuitè, s'haurien posat en marxa les *aprisiones* tant per part de magnats hispanogots (pel que fa a l'*aprisio* era vigent la llei goda), fidels del comte i encarregats de funcions defensives, com per part dels monestirs, les grans institucions aloeres que consolidarien la seva primacia sobre el poder laic especialment a cavall dels segles IX i X.

André Constant (1997, 1999) ha pogut estudiar amb detall aquests mecanismes a la zona de les Alberes, des del Conflent fins als comtats de Besalú i Peralada, amb especial atenció a la zona sud de la diòcesi d'Elna. En efecte, a banda de les *aprisiones* laiques, constata el paper ja des de finals del segle vuitè de monestirs com Magrigul, santa Maria d'Arles, sant Genís de Fontanes i sant Andreu de Sureda, o de la pròpia seu d'Elna, amb concessions de lots de terres per precepte imperial i en virtut de l'*aprisio* a mitjan segle novè.

La majoria d'aquests lots de terres obtingudes per *aprisio* es localitzen al marge del terme d'algun dels castells de la zona: Ultrera (*Vulturaria*), les Cluses (*Clausurae*) o Cotlliure-Banyuls (*Caucoliben*), per citar els que es troben en colls de muntanya que constitueixen passos naturals. Dins del territori d'aquests castells hi trobaríem també agrupacions de població, bàsicament formades per homes lliures depenents de grans aloers, a vegades relacionades amb el conreu de la vinya (prop de la *Spedula* de Banyuls, per exemple, el nucli anomenat *Cabanas de Novas*, el migrat jaciment arqueològic de *La Pave*).

La xarxa d'estructures castrals carolíngies, relacionada amb la distribució del territori i potser hereva, en major o menor grau, de models remuntables a època visigoda, rep l'impacte de la revolta feudal al segle onzè i es fragmenta en una sèrie de castells subjectes de diferent manera als diversos petits poders feudals que sorgeixen en aquesta conjuntura. Cal entendre, llavors, que els castells dels segles anteriors que subsisteixen queden integrats en un nou

sistema que els dóna una nova funció, com a elements de control dels territoris immediats i de centralització de jurisdiccions i de rendes.

Context històric a nivell municipal

En aquesta època la rodalia de Roses, havent acusat una forta davallada des de mitjan del s. VI, experimentà segurament una dispersió de l'hàbitat cap a les zones abruptes més properes, com recolzen la gran quantitat de restes arquitectòniques atribuïbles a aquest moment distribuïdes per la serra de Rodes.

La vall de la Trencada

Als peus del castell de Bufalaranya s'estén la vall de la riera Trencada que configura un espai amb evidències de presència humana des d'època romana. Centrant-nos en el període que ens ocupa (segles VIII-IX), l'estudi de la documentació medieval ens proporciona diferents dades que parlen d'una ocupació de tipus religiós principalment. Aquestes fonts esmenten aquest indret utilitzant els topònims *Pineta*, *Pineda* o *Pinnita* i fan referència a l'existència d'una cel·la, sant Cebrià, que va ser restaurada abans de l'any 782 per l'abat Àtala. Aquesta cel·la monàstica alt-medieval ha estat associada a les restes d'una petita capella que hi havia hagut a la part central de la vall i que va ser eliminada cap als anys 70 en el procés d'explotació d'una sorra (DD. AA., 1990, 792). Al fons d'aquesta mateixa vall i al NE del castell ha estat documentat un nucli de poblament on es reconeixen diferents edificis, alguns amb parets construïdes amb *opus spicatum*, separats per estrets carrers (ídem). Sobre aquest poblat l'única referència documental està continguda en un capbreu del segle XVII on apareix esmentat com a *vilar de cans de Panida*. Finalment, a ponent del castell, a la mateixa serralada de Rodes, hi ha el coll de sant Genís, punt bàsic en la xarxa de comunicacions terrestres d'època medieval (Bolòs, 1999) i que determina el recorregut d'un antic camí de Roses al Port de la Selva passant per Selva de Mar.

El nucli urbà de l'antiga ciutat de Rhode

Les excavacions arqueològiques realitzades a l'àrea que des del segle XVI està dominada per la Ciutadella han proporcionat dades tangencials sobre

l'evolució de l'antiga ciutat de Rhode durant els segles VIII i IX (vegeu fig.2, lletra B).

Els darrers treballs documenten una reducció de la superfície urbana a partir de principis del segle VII. Si aquesta regressió urbana és el reflex d'una crisi demogràfica o la conseqüència d'un trasllat de la població cap a zones interiors és una qüestió discutida. En qualsevol cas, el que sembla més probable és que la presència humana a la zona no s'interromp encara que es transforma i passa a ser de caràcter ritual. Això es fa evident a la necròpolis situada a ponent del turó de santa Maria. Si els seus orígens es remunten als segles IV-V sembla que la seva funció continua activa durant el segle VIII. És més, darrers estudis han detectat indicis que fan pensar en una continuïtat ininterrompuda d'aquest cementiri al llarg de l'alta edat mitjana (Nolla, 1997, 139).

La constància en l'ús de la zona com a lloc d'enterraments hauria d'entendre's com la pervivència d'un edifici de culte. Des del precedent més remot, l'església cementirial paleocristiana datada entre els segles IV-V, fins a l'església romànica del segle XI, l'existència d'un temple en el mateix indret en els segles intermitjos es pot rastrejar a partir d'indicis de tipus documental. El principal és una inscripció de mitjans del segle X que narra com el comte Sunyer encarrega fer la reconstrucció de l'església de Roses. Aquests treballs es descriuen amb les paraules *repari a fundamentis ecclesia*, cosa que fa pensar que cap a l'any 950 a la zona de l'antiga ciutat de Rhode hi havia una església quasi completament derruïda. Sobre aquesta mateixa església existeix una altre referència textual: es tracta d'una donació de Gausfred i Regimond al monestir de sant Pere de Rodes, de l'any 944.

La vall de Montjoi

Cala Montjoi es troba al sud de la península de Norfeu, en ple cap de Creus, i està formada per una petita vall regada per una riera que baixa del puig Alt (vegeu fig.2, lletra C).

En aquest indret s'han identificat restes d'una ocupació d'època romana. Ja en temps medievals les referències documentals evidencien una pervivència humana des del segle VIII fins el segle XI i que té la continuació en varies masies, algunes fortificades, d'època moderna.

Centrant-nos al període que en interessa val a dir que en aquest lloc es detecta l'existència d'un cenobi d'origen molt reulat gràcies al contingut d'un diploma de Carlemany, de data desconeguda, que explica uns fets anteriors a l'any 782. En aquells anys l'abat hispà Àtala, en la seva fugida cap al regne franc, s'establí al lloc de *Magregesum* o *Magregerum* i allà va refer diferents esglésies, fundades antigament, i que havien estat destruïdes pels pagans, és a dir, els sarraïns. Entre aquestes hi havia l'església de Santa Maria, identificada com Santa Maria de Magrigul. Aquesta informació permet entendre que cap a mitjans del segle VIII a la vall de Montjoi existia un cenobi d'origen visigòtic amb una comunitat que havia perdurat després del pas dels sarraïns i que, decadent, va acollir l'abat Àtala i els seus seguidors. Un cop restaurada i amb una comunitat renovada i reorganitzada després del pas de l'esmentat abat, el cenobi continua la seva existència. D'aquesta nova etapa una altra referència documental posterior explica com el cenobi de Magrigul, de triple dedicació, va ser arrasat novament pels *pagani*, en temps del rei Carles el Calb. Així, a principis del segle IX hi havia un temple, probablement el mateix que va refer Àtala cent anys abans, que va patir una nova destrucció, perpetrada pels normands, a causa de la qual els monjos van abandonar el lloc i varen fundar una nova església que a finals del segle X encara era venerada i que apareix esmentada com santa Maria *in valle Pinida*.

En resum, les dades extretes dels documents d'època medieval mostren un Montjoi, identificat amb diferents topònims, *Magrigul*, *Magrivil* o *Magregessum* que entre els segles VIII i IX allotja una comunitat de religiosos organitzats al voltant d'una seu central única o distribuïda en diferents edificis separats. Aquest antic cenobi no ha estat associat a cap edifici conegut, però hi ha la possibilitat que algunes de les restes arquitectòniques que es conserven a la zona, l'edifici de la Farella, del Fitor, les restes del pla de la Guardiola, les restes del Pla d'en Seniqueda o l'edifici de puig Alt siguin una pervivència d'aquest antic monestir.

El puig de les Muralles

Al cim d'una de les muntanyes que formen l'arc que tanca la badia de Roses per el NE, envoltat per les cases que formen la urbanització del puig

Rom, hi ha el que popularment es coneix com el *castrum* visigòtic (vegeu fig.2, lletra D).

El monument fou excavat en diverses etapes pel doctor Pere de Palol entre el 1946 i el 1987. Per la seva estructura té paral·lels amb les fortificacions de l'Àfrica bizantina del s. VI i incorpora paraments en *opus spicatum*. Hi és clara la influència bizantina, però alhora diverses peces d'abillament personal típicament visigodes (i el famós trident d'or d'Àkhila, c. 710) acrediten el domini visigot de la fortalesa.

Les darreres investigacions sobre el període visigòtic han portat a construir un nou model d'ocupació del territori amb nuclis d'habitat situats en llocs enturonats i fàcils de defensar (Nolla, 1997, p.11) en el que encaixa perfectament el *castrum* de Roses. Així, la idea originària dels primeres excavadors sobre la funció militar com a primera causa de l'establiment s'ha vist modificada i, actualment, es considera aquest jaciment més un poblat que un recinte militar.

També la revisió dels materials exhumats durant les excavacions del anys 1947-46 i 1987 ha portat a revisar la cronologia del jaciment. Si en un principi el *castrum* havia estat qualificat segons una funció militar i amb una datació curta entre mitjans segle VII i el primer quart del segle VIII (Palol, 1952, 180-182; id., 1991, 357-360), actualment es creu que el jaciment va tenir una vida més llarga, situant-se el seu origen a les darreries del segle VI o a principis del VII (Nolla, 1997, p.11). Igualment, no caldria veure la seva construcció com una conseqüència de la revolta de Pau contra Vamba l'any 673. Aquesta cronologia fa possible pensar que la construcció del *castrum* sigui una conseqüència directa de l'abandonament del nucli urbà de Rhode en una època marcada per la inseguretats (Diaz *et alii*, 1998, p.31).

La troballa abans esmentada de la moneda d'or del rei Àkhila, d'acord amb els contextos arqueològics, situa el moment final del jaciment en una cronologia que concorda amb els inicis del domini sarraí de la zona (718-720), tot revelant que la fortificació tingué un paper destacat en la resistència visigoda davant de l'arribada dels àrabs i que no fou aprofitada en època carolíngia.

6. Metodologia

6.1.- Organització de l'espai

Considerant l'extensió global del jaciment, s'ha decidit de considerar-lo tot ell com una sola zona. L'anomenarem zona 1 en previsió que futures campanyes facin necessària l'obertura de noves zones d'excavació fora del recinte emmurallat. No obstant això, a efectes d'aclarir al màxim la localització de les intervencions, aquesta àrea única s'ha dividit en una sèrie de sectors que, en la mesura del possible, procuren identificar-se amb unitats funcionals del castell delimitades per les estructures conservades. Cadascuna d'aquestes estructures, com es descriu més tard, s'identifica amb un número de registre. Davant la possibilitat que un sector aparegui compartimentat, sense la entitat necessària per definir un nou sector, contemplem la possibilitat de numerar un seguit de diferents àmbits que contribuirien a localitzar encara més precisament les intervencions.

Així doncs, el **sector 1** correspon a la rampa d'accés al castell en la terrassa inferior del sud-sudest; el **sector 2** és tot l'espai que queda a quasi tot el voltant del cos central, limitat per aquest i el mur de tanca exterior; el **sector 3** és l'espai delimitat, en el punt més alt del jaciment, per les quatre parets del que convencionalment s'ha anomenat la "torre mestra"; el **sector 4** és l'àmbit que queda immediatament al sud de l'anterior, limitat també per estructures; el **sector 5** és la zona gairebé triangular situada a la punta sud del recinte central (o, també per costum, el "pati d'armes"); i, finalment, el **sector 6** és l'espai triangular situat al sud-oest del complex (vegeu fig.3).

6.2.- Criteris de registre arqueològic

De cares a fer possible en tot moment la identificació dels elements de l'excavació, de la mena que siguin (elements estructurals o estrats), s'ha adoptat un sistema de registre d'aquests elements basat en la numeració correlativa. En general, doncs, qualsevol dels elements del jaciment és considerat com una unitat estratigràfica i per tant el número que se li atorga és un número d'U.E.

Es va optar, després d'una consideració de les restes existents i visibles i de les altres diverses característiques del jaciment, per establir dues grans sèries de registre d'U.E.: una per a les estructures i elements estructurals i una altra per als estrats. Aquesta opció simplifica les tasques de registre, donada la dificultat i confusió que comportaria el fet de registrar-se en aquest extrem per la numeració dels sectors sobretot si tenim en compte les dimensions de l'àrea total del castell.

D'aquesta manera, els elements estructurals (murs, portes, finestres, espitlleres, contraforts...) han estat registrades tot atorgant a cadascun un número enter de l'1 al 999, mentre que els estrats es registren bo i designant-los amb números enters a partir del 1.000.

6.3.- Sistema de registre

La primera campanya d'excavacions al castell de Bufalaranya basa el registre de tota la informació generada en un sistema informatitzat estructurat en diferents fitxes. El sistema es fonamenta en la idea d'una gran plataforma que dona cabuda a la totalitat de les diferents categories de dades previstes i des de la qual, després d'un procés de selecció, emanen les diferents unitats de registre i documentació arqueològica. En el moment de presentar la memòria només han estat concebudes les fitxes necessàries per el tipus d'informació obtinguda en aquesta primera intervenció. La resta de models de registre estan en procés de creació.

En principi, totes les fitxes han estat dissenyades sobre la base de tipus i models utilitzats en altres jaciments de les comarques gironines, introduint modificacions específiques que donen resposta a les particularitats del jaciment. Amb tot, pensem que no s'ha de caure en la temptació de crear sistemes de registre individualitzats per a cada jaciment, ans el contrari, hauria

d'existir una ùnica plataforma documental que englobi totes les intervencions arqueològiques realitzades al municipi. En aquest sentit, les diferents eines de documentació s'adaptin a la línia encetada des d'altres punts d'intervenció arqueològica a Roses.

Unitats estratigràfiques

Pel registre de les unitats estratigràfiques han estat utilitzades dues fitxes. La primera és el model **Relació d'Unitats Estratigràfiques** o llistat de les U.E. registrades (vegeu fig.4). És una fitxa per controlar el procés de numeració de les unitats estratigràfiques de tots els tipus durant l'excavació. Igualment, un cop ha finalitzat el treball de camp, aquesta fitxa proporciona un resum quantitatiu i qualitatiu de les unitats arqueològiques registrades.

Els nivells d'informació continguts en aquesta fitxa es presenten de la següent manera:

- ❖ Dades de la intervenció : jaciment, lloc, any
- ❖ Continguts específics: llistat d'U.E. identificades segons la localització (zona, sector, àmbit) i una breu descripció.

La segona fitxa prevista és la **Fitxa d'Unitat Estratigràfica** pròpiament dita (vegeu fig. 5). Aquí, cada U.E. és documentada en profunditat amb camps de descripció arqueològica, d'anàlisi de les relacions estratigràfiques, de croquis descriptiu, d'observacions, de interpretació i datació i altres. Aquest model està destinat a registrar nivells arqueològics i estructures. Per altres tipus d'unitats estratigràfiques com serien les que tenen a veure amb el món funerari caldria utilitzar altre model de fitxa. El desenvolupament de l'excavació determinarà la necessitat d'aquest tipus de documents.

La fitxa d'Unitat Estratigràfica consta dels següents apartats:

- ❖ Dades corresponents a la intervenció: jaciment, lloc, data
- ❖ Localització de l'U.E.: zona, sector, àmbit
- ❖ Continguts específics:
 - nivell descriptiu : descripció arqueològica
relacions estratigràfiques

croquis explicatiu

- nivell interpretatiu: interpretació arqueològica
datació
- nivell documentatiu: identificació gràfica, fotogràfica i planimètrica.

Documentació gràfica

El registre de totes les dades obtingudes durant el procés d'excavació també comporta l'ordenació de la informació gràfica acumulada. Així, els diferents sistemes utilitzats per documentar les unitats estratigràfiques i altres aspectes de la investigació arqueològica des del punt de vista de la imatge, obtenen suport en diferents fitxes dissenyades per a tal funció.

El material fotogràfic elaborat durant l'excavació queda ordenat en la fitxa d'Inventari d'Imatges (vegeu fig.6). La funció d'aquesta unitat de registre es recollir en un únic model la informació quantitativa i qualitativa del reportatge fotogràfic amb el qual s'ha cobert la campanya i que està format per imatges referenciades, és a dir, fotografies on apareix una placa on consta el jaciment, l'any i el número de la foto, i imatges sense referenciar.

Aquest inventari és un llista on cada imatge es descrita amb els següents apartats:

- ❖ Dades de la intervenció: Jaciment, lloc i any
- ❖ Continguts específics:
 - Numeració i identificació de la imatge respecte al lloc d'excavació que documenta. En aquest camp, a més dels suports clàssics, es contempla les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies, és a dir, la fotografia digital.
 - Signatura topogràfica de la imatge: àlbum o carpeta, full i posició

En relació a aquest darrer contingut, val a dir que les imatges són emmagatzemades en àlbums o carpetes convenientment etiquetades, així com les fulles i els seus compartiments.

En l'apartat de documentació gràfica, el tractament de plànols, plantes i seccions, també es fa a partir d'unes eines de registre específiques. En primer lloc s'ha previst el disseny d'un **Inventari gràfic**. Es tracta d'un llistat que reuneix les diferents produccions oportunament referenciades i diferenciades per tipus.

A la fitxa hi apareixen els següents apartats:

- ❖ Dades de la intervenció: jaciment, lloc
- ❖ Continguts específics:
 - llistat segons numeració ordinal,
 - tipus de representació gràfica, dígit identificatiu
 - ubicació de la representació gràfica dins l'excavació
 - unitats estratigràfiques incloses, descripció

Està en estudi la incorporació d'un apartat que tracti la signatura topogràfica.

A partir d'aquest inventari es generen les etiquetes que il·lustren els plànols.

D o c u m e n t a c i ó d e m a t e r i a l

Pel que fa al material exhumat, s'ha previst una fitxa on te cabuda tan el material ceràmic com els metall, el material lític, la fauna, etc. La identificació de cada tipus es fa per codis segons un llistat genèric. Pel que fa al número d'inventari, s'ha optat per siglar la totalitat del material exhumat, amb la següent l'abreviatura: BUF(alaranya)-(R)oses(19)99-númerod'U.E., exemple:BUF·R99-1258. Aquesta sigla s'adapta a un sistema en vigència en altres jaciments del municipi.

La fitxa d'**Inventari de Material**, en procés d'elaboració, analitza el material de manera exhaustiva i registre aspectes com tipologia, forma (segons classificacions estàndar o formes genèriques), decoració, cronologia, etc. Consta dels següents apartats:

- ❖ Dades sobre la intervenció: jaciment, lloc, any.
- ❖ Localització de l'U.E.: zona, sector, àmbit, i sigla.
- ❖ Signatura topogràfica d'ubicació del material: caixa, magatzem, etc.
- ❖ Continguts específics: llista de materials.

També es disposa d'unes etiquetes identificatives, tant per les caixes com per les bosses de material que es troben al seu interior.

Igualment, des de la fitxa d'inventari de material es genera un segon llistat per controlar les caixes, el seu contingut i la ubicació del mateix.

Pel que fa a la documentació gràfica del material s'ha previst la utilització de dues fitxes. D'una banda, els fragments representatius d'una unitat estratigràfica concreta quedaran registrats en una **Làmina de conjunt de material**. En aquesta fitxa, a més de les dades relatives a la intervenció i a la ubicació de l'U.E. en qüestió, els continguts específics es presenten a partir dels dibuixos i un apartat d'identificació dels mateixos.

D'altra banda, també es contempla la possibilitat de documentar peces destacades amb caràcter d'unicitat. A la **Làmina de peça**, a més dels apartats fixos que fan referència a la intervenció i a l'U.E., la imatge gràfica, dibuix o fotografia, es completa amb informacions de tipus descriptiu i interpretatiu.

Ambdós documents inclouen un apartat referit a la signatura topogràfica dels elements documentats (número de caixa, etc.).

Finalment, s'ha dissenyat un model de fitxa per recollir totes les notícies que els diferents mitjans de comunicació han emès sobre la intervenció. Hi consta el nom de l'entitat emissora, la data, dades concretes, el titular i un resum de l'assumpte tractat. La fitxa es completa amb la reproducció de la notícia.

7. Els treballs arqueològics

7.1.- Objectius

La present campanya d'intervencions s'ha programat com una continuació dels treballs iniciats l'any passat i l'objectiu marcat ha estat continuar amb la investigació a la zona 5 o pati del castell.

La idea inicial era obrir el que restava per descobrir del pati, és a dir, des de la zona excavada fins a la muralla del costat de llevant. Un cop sobre el terreny, i davant de les característiques del sediment acumulat, la zona a excavar s'ha reduït a la franja central del sector, quedant pendent el tram situat davant de la porta principal del recinte.

Segons la seqüència estratigràfica documentada l'any passat, els treballs d'enguany s'ha previst que arribin fins a cotes de pavimentació o paral·leles. També es preveu completar la planimetria general del castell amb la planta de la paret que delimita el pati pel sud, UE 11.

Podem resumir succintament les tasques programades:

- Enretirament de brossa, herbes i matolls.
- Excavació dels sectors indicats fins on permetés el temps disponible.
- Dibuix de estructura murària.
- Neteja, inventari i siglatge del material recuperat.

Com a activitats complementàries a l'excavació dues tardes s'han destinat a conèixer part del patrimoni arqueològic de la comarca. La primera sortida s'ha visitat el castell de Carmançó (Vilajuiga), el dolmen de la Vinya d'en Robert (Pau) i el poblat neolític de Ca n'Isaac (Palau), i en la segona la fortificació del puig Rom (Roses).

D'acord amb les previsions finals, la superfície delimitada per aquesta campanya ha pogut ésser excavada en la seva totalitat, com es detallarà més endavant. Quant al material, un cop més la seva migrada quantitat ha permès tractar-lo còmodament després d'enllestir les tasques d'excavació.

7.2- Descripció dels treballs realitzats

Els treballs realitzats durant aquesta cinquena campanya es concentren a la part central del pati, una franja d'uns 60m². Com a element d'anticipació es compta amb les dades registrades l'any passat i que han servit per tutelar els treballs d'enguany.

En iniciar els treballs, la línia superior del sediment presenta una pendent de poc més de metre i mig de desnivell en sentit nord-sud. Al nord el límit és la paret 12, en un punt on aquesta estructura s'aixeca directament sobre la roca mare retallada. A llevant, resta una punta per excavar, la que toca a la muralla oriental i està en relació amb la porta principal del recinte. Al sud la cata queda delimitada per la paret 11. A ponent hi ha l'àrea ja excavada.

Només després de desbrossar i podar una espesa capa de mates, s'ha pogut iniciar l'excavació. La primera UE registrada ha estat un superficial general, UE 5001, format per terra de color fosc, moltes arrels i gran quantitat de pedres de diferents mides.

La seqüència general continua amb l'UE 5003, formada per una terra de color marró clar, seca i grumollosa, i pedres en menor quantitat respecte a l'estrat superior però igualment de grans mides. Aquest estrat presenta una major quantitat de enderroc (morter com a element diferenciador) allà on la paret 12 no s'ha conservat.

A continuació s'ha documentat l'UE 5004, el paviment de morter. Aquest any les restes conservades són molt minses i es concentren a la part nord (a tocar la roca mare). Només un petit fragment ha estat localitzat a la part més plana, alineada amb la porta que comunica amb el sector 6. Entremig d'aquesta terra s'ha recuperat un fragment de verd i manganés.

En aquesta ocasió, els treballs arqueològics s'han aturat en aquest estrat, és a dir, no s'ha profunditzat en l'excavació com es va fer l'any passat. Només s'ha realitzat el rebaix mínim necessari per deixar a la vista la cara interior de la paret 11.

8. Conclusions

Abans de l'inici de les excavacions, la interpretació i la datació del castell de Bufalaranya restaven del tot en l'àmbit de la presumpció: «hom situa, hipotèticament, l'erecció o refecció d'aquest castell en el moment inicial del domini carolingi» i, pel que fa al moment final, «si la seva funció ja era extingida o havia perdut la importància a mitjan segle X, s'explicaria la manca de cites documentals» (DD.AA. 1990, 789). En els dos darrers anys el creuament de dades de diversa mena ha permès avançar de manera notable en la interpretació del castell de Bufalaranya en el context de les problemàtiques històriques que se li associen durant un llarg període de temps que ara podem situar amb prou precisió entre el final del món antic i el segle XIV.

8.1. Dades textuais

Actualment continuem comptant amb l'absència de referències al castell en documentació anterior al segle XIII. Malauradament això també implica que el castell no aparegui en documents coneguts d'entre els segles VIII i XI. Quant a aquests moments inicials, cal tenir en compte els diversos estudis realitzats en la zona, especialment els que han usat informació de tipus toponímic, així com les diverses hipòtesis que durant el temps s'han anat formulant (Constant, CatRom), tot i que de moment cap d'aquests elements es correspon de manera clara amb el nostre edifici (hom descartà, ja fa un temps, *Pinna Nigra*; caldria aprofundir en l'estudi d'un topònim, *montis Casralio*, que A. Constant troba en 990 i situa prop de la nostra zona). Aquesta mancança potser serà corregida amb una exploració detallada dels fons de l'arxiu Ducal de Medinaceli, que serà duta a terme de manera més sistemàtica tan aviat com el fons dipositat a Castelló d'Empúries pugui ser consultat.

En canvi, la documentació procedent de l'arxiu de Medinaceli que s'ha sondejat fins ara ens dóna una imatge del castell com a element fiscal dins del context del feudalisme baixmedieval des de mitjans segle XIII, com a centre d'un districte feudal amb drets sobre diversos masos i establiments industrials (fargues de Roses i d'Ullastret). En aquest sentit, l'existència "jurídica" del

castell queda ben demostrada pels documents del segle XIV i enllaça amb la documentació moderna (segles XVII-XIX) que fins fa poc era l'única coneguda, com a pervivència tardana d'un sistema feudal ja molt desfigurat.

Per tant, podem dir que les referències textuais fins avui localitzades ens donen bona informació sobre els moments finals de la vida del castell, però continuen essent insuficients de cares a aclarir el seu origen.

8.2. Anàlisi estructural

Les primeres aproximacions al castell des d'un punt de vista arqueològic partien totes, per força, de la consideració de les seves estructures conservades (Badia 1981, 216-218; 1992a; DD.AA. 1990, 789-790; Campo 1997, 37-38). Més o menys coincidien a destacar l'espectacularitat dels murs de la torre i dels seus paraments d'espina de peix, «l'*opus spicatum* més gran que podem veure a la comarca» (Badia 1981, 216), i dataven prudencialment el castell en el segle X-XI en base a aquesta tècnica constructiva, tot i que, com és sabut, hom troba filades d'espina de peix tant a les muralles del Puig Rom (segles VI-VII) com en parets del monestir de sant Pere de Roda datables com a mínim al segle XI. La simple tècnica constructiva, despullada d'altres consideracions, pot respondre simplement a una tradició constructiva relativament intemporal. Amb tot, és aquest el punt des d'on van partir, inevitablement, les hipòtesis inicials de l'excavació.

Tot i reconèixer la feblesa de les datacions estilístiques o tipològiques davant d'una bona datació estratigràfica, l'atenció a altres castells de datació similar i més contrastada i a altres aspectes que el simple disseny d'un parament ens ajuden a afinar la contemplació dels murs del castell i a obtenir-ne una sèrie d'idees prou reveladores. Bernabé Cabañero (1987), en un article de síntesi, i també Francesc Fité (1993), en una monografia essencialment dedicada al Montsec però vàlida per a tota la Catalunya Vella, han recollit moltes experiències d'anteriors investigadors (assenyaladament les de Manuel Riu des del punt de vista arqueològic) que, afegides a les pròpies, els permeten de formular una proposta de periodització.

Des del punt de vista de les característiques arquitectòniques, podem reconèixer en les estructures visibles del nostre castell trets que en altres edificis han estat identificats amb fases constructives datades a la meitat (o

segona meitat) del segle desè. Hom, per ara, ha arribat a la conclusió que les antigues construccions defensives i de guaita de la Marca (i també de la frontera superior andalusí, probablement unes a remolc d'altres) es basaven en l'ús de la fusta i en encofrats de tàpia, estructures que ocasionalment han deixat vestigis a la roca del subsòl en forma de retalls, valls o forats de pal (Fité 1993, 21). En totes dues àrees, les primeres torres de pedra, des d'aleshores elements característics dels castells associats a nuclis poblacionals (*castra*) però també emprades com a simples punts de guaita i defensa (*montes*, guàrdies, miralles), haurien aparegut a tombants del segle X, i en els contextos de la frontera oest de la Catalunya Vella potser en relació amb les repoblacions endegades a finals de la centúria anterior pel comte Guifré. Es tractaria, bàsicament, de torres quadrades, rectangulars o romboïdals amb una o dues plantes, de pedra ben escairada en sec o lligada amb fang i amb l'entrada generalment situada al primer pis (ídem, 28-29). A mitjan segle X hauria d'aparèixer, per tot Europa, el model del castell roquer, que aglutinaria funcions defensives i residencials, caracteritzat per la presència de la torre (*donjon* a l'àrea francesa) amb les característiques descrites; tot i que a partir de la segona meitat del mateix segle s'iniciaria el predomini, progressivament indiscutible, de les torres circulars, que pel que sembla oferien més avantatges poliorcètics (ídem, 37-40). Per altra banda, des del punt de vista purament tècnic, hom ha pensat que l'ús generalitzat del morter de calç per lligar els paraments es popularitza també a partir de mitjan segle X (ídem, 38-39). Quant a l'*opus spicatum* o disposició dels carreus en forma d'espina de peix, s'ha remarcat amb freqüència la correlació entre paraments d'*opus spicatum* i edificis predominantment del segle desè (ídem, 47), per bé que, com hem dit, és possible trobar-ne exemples en altres moments.

L'element característic i dominant d'aquests primers castells de pedra i morter del segle X, ja ho veiem, és la torre, lloc on s'experimenten la majoria de les variacions tipològiques detectades. La torre residencial de planta quadrada o rectangular, que havia de ser substituïda per la rodona a partir de la segona meitat del segle, es caracteritzà en general per la longitud dels seus costats i per una alçada modesta, inferior a la de les torres-refugi (Cabañero 1987, 92). Els pisos d'aquestes torres solien ser de fusta, i normalment recolzats en repises que disminuïen, progressivament, el gruix dels murs a mesura que

s'alçaven, cosa que també disminuïa el pes de l'estructura en les zones més propenses a l'enrunament; era habitual, també, que els pisos tinguessin poques obertures, i que les presents fossin en forma de sageteres quadrades, esqueixades cap a l'interior. Per altra banda, en general les portes atribuïbles a aquest context es presenten amb un aspecte molt precari, amb brancals rectes en planta (més endavant, brancals articulats per encaixar-hi millor una porta) i amb diverses solucions per a la llinda (llum de la porta més estreta que la de l'arc que la cobreix, llindes de pedra, falsos arcs ultrapassats) i per al llindar (soleres retallades, marxapeus de fusta, sense marxapeu); el seu tancament, associat a escales mòbils quan, com és habitual, les trobem als primers pisos, podia fer-se amb planxes de fusta travades per darrera amb estaques o amb recursos similars, ja que en aquests moments no es documenten pollagueres (ídem, 112-113).

La comunicació entre els pisos s'efectuava amb escales de fusta, que, en arribar a les voltes, requerien la presència d'orificis o de dispositius similars, llevat que l'accés no es dugués a terme per fora de l'estructura (ídem, 114). El nivell superior d'aquestes torres habitualment donava lloc a una terrassa, excel·lent per a desenvolupar la funció de lloc de guaita, amb merlets quadrats o esgraonats; ja des d'antic, fins i tot amb tàpia, aquesta coberta superior estava preferentment resolta per mitjà d'una volta de canó, bastida amb l'ajut d'encofrats de cistelleria, d'encanyissat o de xindris de fusta. Cabañero, però, destaca que aquestes voltes devien representar una considerable dificultat tècnica, ja que s'observen signes característics d'inseguretat constructiva com ara repises per als xindris i elements de sustentació addicionals (ídem, 111).

Aquesta descripció d'una torre tipus de mitjan segle X (context on s'hagués generalitzat l'ús del morter i on encara no predominés la planta circular per damunt de la rectangular) s'ajusta amb una gran precisió a la torre mestra del castell de Bufalaranya, de manera que s'hi pot emmirallar perfectament. La seva estructura respon a una planta rectangular, amb les pedres lligades amb morter, presumiblement amb no més de dos pisos i amb l'entrada situada en posició elevada respecte del nivell de les altres estances (porta u.e. 23). Aquesta porta, a més, pel que en sabem, tenia els brancals rectes en planta i no tenia pollagueres, tot i que no sabem del cert com era el llindar. El primer pis aprofitava com a nivell de circulació la roca del subsòl, anivellada on calia amb

abocaments (u.e. 3016), complementada potser amb lloses de pissarra (abundants en els nivells inferiors de l'enderroc) i adaptada o retallada en els punts més alts, fins i tot potser amb esglaonets o repises d'obra (u.e. 3009); mentre que el segon pis es recolzava visiblement en un rebaix del gruix del mur. No tenim dades sobre les escales ni l'accés, però sabem que el darrer pis es cobria amb una volta feta amb morter i pedruscall; el pilar central (u.e. 17) es podria interpretar com un indicatiu d'inseguretat o de prudència constructiva, segurament de cares més a la volta superior d'obra que no pas al pis intermedi. Desconeixem la forma que podria tenir la terrassa i si tenia merlets; podem pensar, en tot cas, que en un moment segurament tardà aquesta terrassa perd la seva funció i és substituïda per una coberta de teules aràbigues, molt abundants en els nivells d'enderroc.

Tot plegat (es tracta de més, creiem, que un simple criteri estilístic) fa ben lícita una hipòtesi de datació de la construcció de la torre a mitjan segle desè, moment en què coincideixen la consolidació del tipus del castell roquer amb la seva torre-residència (*donjon*) i l'ús incipient del morter per lligar paraments; també és a partir d'aquest moment que les torres rectangulars comencen a ser substituïdes per les de planta circular, cosa que allunyaria el nostre castell dels tombants del segle XI (Fité 1992, 28-40). En tot cas, una torre circular en el nostre emplaçament, atès el gran desnivell de la roca natural, pensem que hauria comportat molts més problemes que una estructura quadrangular.

Els altres àmbits del castell, en part per la seva entitat menor en relació a la torre (en pocs casos tenen morter), en part pel seu estat de conservació i en part també perquè no han estat encara ben explorats en alçat, ja que estan colgats, no permeten ser situats amb tanta precisió. És evident, almenys, que el traçat d'alguns dels seus murs definidors se situa en relació expressa amb l'orientació de la torre. El que és innegable és que, així com la torre mestra no va patir reformes significatives, les construccions dels àmbits baixos del castell reberen diverses modificacions al llarg de la vida de l'edifici, com demostra la identificació d'almenys tres fases constructives en el sector 6. Ateses les consideracions anteriors, la presència d'un marxapeu granític i de forats per encabir pollagueres a la porta u.e. 24, per on el sector 6 s'obria al pati central, ens porta inequívocament a un moment tardà de la vida del castell, en cap cas el fundacional; així com la disposició d'aquest sector 6, en la seva segona fase,

en quatre tramades separades per pilars adossats, ens remet a solucions de coberta que coneixem malament però que relacionem, segurament, amb una reforma de l'estructura original.

Aquest any poc es pot afegir a la caracterització del castell de Bufalaranya des del punt de vista estructural. Només dues apreciacions en relació a la zona 5 o pati del castell. En primer lloc al pati o zona 5, tot i que només s'ha excavat una petita part, s'ha comprovat que el treball de rebaix de la roca mare no és pot considerar una pràctica puntual o esporàdica el lloc, més aviat sembla una estratègia adoptada per tal d'obtenir superfícies practicables més àmplies en qualsevol espai del recinte. La segona observació té a veure amb el fet de trobar un paviment de morter, de qualitat remarcable, en un espai en teoria descobert i on la roca mare pot tenir un paper predominant.

8.3. Estratigrafia i materials

L'excavació del 2002 va furnir per primer cop dades arqueològiques fiables sobre els contextos fundacionals del castell, segles X i XI, i els darrers moments ocupacionals, segle XIV. La campanya d'enguany, tót i la curta durada, ha proporcionat dades que refermen les primeres hipòtesis sobre els moments inicials del castell. També hi ha coincidència pel que fa als darrers moments del conjunt castral.

Així, els treballs realitzats durant les dues setmanes d'enguany no han modificat les conclusions elaborades en finalitzar la campanya de l'any 2002. Pel que fa als moments inicials, les hipòtesis construïdes a partir de l'excavació de la torre continuen vigents: l'estrat associat al moment de construcció de la paret 9 (UE 5007) presenta gran quantitat de material entre el que destaca diversos fragments de ceràmica espatulada. D'altra banda, per la fase final, la ceràmica verd i manganés apareguda al pati continua situant al segle XIV el probable abandonament del castell. Aquest any també s'han recuperat alguns fragments ceràmics que mereixen especial atenció per la seva singularitat.

Els treballs d'aquest any han permetes determinar la potència estratigràfica del pati i les característiques dels diferents nivells i això, en un futur pròxim, ha de guiar l'excavació en extensió del sector 5 o pati del castell. És aquesta una tasca important per desvetllar el paper i funció

d'aquest espai central, possible espai de distribució dels diferents circuits d'ús del castell.

8.4. Esbós històric

Cal reconèixer-ho, estem encara lluny de respondre, ja ho veurem, tots els interrogants que el castell de Bufalaranya és capaç de suscitar-nos. Però sí que estem en situació de proposar, amb més fermesa que mai, un assaig d'interpretació històrica global que lligui les dades fins ara conegudes.

Per començar, ateses les característiques del jaciment, podríem plantejar-nos si aquesta primera fase estructural que a la torre datem del segle desè representa veritablement la primera ocupació antròpica del turó on avui s'assenta el castell de Bufalaranya. Podia haver-hi existit alguna mena d'hàbitat anterior a les estructures que veiem avui, d'època visigoda o fins i tot ibèrica? Ara per ara, és difícil de saber. Hom no exclou, a l'hora d'estudiar els castells construïts a la Catalunya Vella entre els segles VIII i XI, la possibilitat que es reaprofitessin antigues construccions enturonades (Olèrdola: Fité 1993, 19; L'Esquerda, Osona: Ollich 1998). En aquest sentit, la fase més antiga del castell de Bufalaranya, constituïda pels tres murs de pedra seca apareguts al sector 6, plantejarien doncs un interrogant, atesa la impossibilitat d'obtenir-ne una datació fiable a través de l'arqueologia. En tot cas la configuració orogràfica del capdamunt del turó no sembla l'adient per a un hàbitat gaire estés; més aviat fóra adient per alguna mena d'establiment relacionat amb funcions igualment defensives i de control. Malgrat tot, la presència en aquests murs de petites filades d'*opus spicatum* i la total inexistència, fins al moment, de fragments de ceràmica situables en època antiga són fets que desaconsellarien de pensar en moments tan reculats i que més aviat ens inclinarien a situar aquesta primera fase ja dins de la vida del castell altmedieval.

És a partir de la conquesta carolíngia que podem defensar amb seguretat la presència del castell damunt del nostre turó. En un moment que podríem situar entre 782 (l'abat Àtala ha fugit de la represàlia omeia contra els hispanogots implicats en la revolta de 778) i 785 (donació de Girona), el territori de Roses quedà integrat a la Marca carolíngia i començaren a tenir-hi lloc, com en altres zones, les activitats de repoblació i d'ocupació del territori que

començarien a quedar consolidades en alous, trenta anys més tard, a través del vell dret visigot de l'*aprisio*. A partir de llavors, i probablement en un moment immediat a la incorporació definitiva d'aquest territori al regne franc, la vall de la Trencada i l'activitat que s'hi duia a terme van ser presidides per una estructura de guaita o de defensa que aprofitava les excel·lents qualitats estratègiques del turó de Bufalaranya. En efecte, des d'aquest emplaçament es té un domini gairebé immillorable no tan sols de la vall immediata, sinó de l'interior cap al sud-oest i de la pràctica totalitat del golf de Roses. No oblidem que, en aquest context, és cap al sud i cap a l'interior cap a on cal vigilar, i això dota el castell d'una posició privilegiada. Alhora, aquesta estructura era el centre administratiu d'un districte castral que amb tota probabilitat englobava el veí nucli de Penida i l'avui desapareguda església de sant Cebrià.

L'estudi del fenomen de l'erecció de castells en el context de la Marca Hispànica (per exemple, Cabañero 1987, Fité 1993 o, més concretament pel que fa a la zona de l'Albera, Constant 1997 i 1999) ens permet de situar-nos en un marc a hores d'ara considerablement conegut i progressivament definit. Molt a grans trets, el paper jugat pels castells a la zona de l'Albera entre el final del domini visigot i l'eclosió del sistema feudal trascendia la funció estratègica i militar (cal qüestionar, més enllà de principis del segle IX, la necessitat d'una xarxa fronterera situada a les Alberes). A més de les funcions de guaita i de protecció, els castells tingueren sobretot una funció organitzadora del territori i promotora de la repoblació i actuaren centres dels respectius districtes castrals, en el marc de la conquesta carolíngia de la franja pirinenca (740-780 aproximadament), tot organitzant, controlant i protegint les *aprisiones* que realitzaren els diferents colons, fossin refugiats hispanogots o monestirs de nova implantació, sota l'empar del poder comtal i imperial. Dins d'aquest districtes castrals i preferentment prop del castell mateix no és inhabitual de localitzar-hi hàbitats més o menys precaris de petits colons lligats a la roturació del territori i versemblantment al conreu de la vinya.

En relació amb aquest fer convé no oblidar la presència gairebé immediata de l'inexplorat vilar de Penida, que comparteix amb el castell la característica constructiva de l'*opus spicatum*. Cal afegir-hi l'element que manca encara en aquest esquema, la petita església de sant Cebrià, avui desapareguda però documentada ja a finals del segle vuitè en relació a les activitats de l'abat Àtala

i, per tant, situable en els primers moments d'aquest procés que descrivim. L'església es trobava, si fem cas a les referències que ens en queden, en comunicació visual directa amb el castell, situada en el replà natural que queda al sud del turó, a la falda septentrional del Pic de l'Àliga, on avui hi ha una sorrera i una bassa perfectament visible des del castell (DD.AA. 1990, 792). La presència dels dos elements, el vilar i l'església, en la vall immediata i gairebé del tot dominada pel nostre jaciment s'ajusta perfectament a la hipòtesi d'interpretació del castell de Bufalaranya com a centre d'un districte castral d'època carolíngia.

És molt possible que en els primers decennis d'aquesta activitat repobladora a la vall de la Trencada l'estructura defensiva del turó, amb tota seguretat present des del primer moment, consistís en un edifici més o menys precari; sabem que les primeres torres d'aquesta mena que es bastiren tant a l'extrem sud de la Marca carolíngia com a l'extrem nord de la frontera andalusí estaven construïdes a base de tapial i fusta (Cabañero 1987, 90-92; Fité 1993, 21), però les característiques orogràfiques i geològiques de la zona de l'Albera, juntament amb una llarga tradició constructiva amb pedra local, ens aconsellarien més aviat de no posar gaire èmfasi en aquests materials constructius (Hernández 2001, 229; Bolòs i Hurtado 1999, 29; DD.AA. 1998, 19 i ss). D'aquest primer edifici, però, no n'hem trobat indicis contrastables; si existeixen, potser els posarà al descobert l'excavació total del castell i l'estudi detallat de la superfície rocosa del subsòl. No descartem tampoc que la primitiva estructura s'hagués alçat amb murs de pedra seca, atesa l'abundància d'aquest material, que aflora reiteradament dalt del turó; llavors caldria potser plantejar en aquest sentit la presència dels murs de pedra seca detectats a l'extrem sud-oest del sector 6 (uu.ee. 70, 71 i 73), pertanyents a la fase més antiga en la seqüència d'aquest àmbit, i potser també la de la petita estructura u.e. 3009, dues curtes filades de pedra seca aparegudes damunt la roca retallada al nord del sector 3, també interpretables com una repisa o graó.

Les datacions fornides per l'estratigrafia de la torre mestra, unides a la consideració de les seves característiques constructives, ens porten a pensar que no va ser fins algun moment de mitjan segle desè que va construir-se en aquest lloc un autèntic castell roquer de pedra. Aquest edifici estava dominat (i ho està encara) per una imponent torre rectangular de lloses de pissarra local

l·ligades amb morter, dreçada a la cota més elevada del turó, que tenia segurament dues plantes (no cal més per aprofitar l'excel·lent domini visual de la posició): la primera, assentada damunt la roca anivellada i accessible a través d'una porta que, des de l'exterior, es devia percebre a nivell d'un primer pis; la segona planta, amb un pis de fusta recolzat en una repisa perimetral que reduïa el gruix dels murs. El sostre de la segona planta consistia en una volta de morter i pedruscall construïda amb l'ajut d'encofrats d'encanyissat; damunt devia haver-hi una terrassa ideal per a les funcions de guaita, que potser en un moment posterior va ser modificada o substituïda per una teulada feta de teules de tipus aràbic. La resta del castell, pràcticament al voltant de la torre, consistí en una sèrie d'estructures adjacents en la seva majoria més senzilles segurament articulades per un pati i protegides per dos valls a la banda nord (la més exposada). L'accés principal, vehiculat per un camí parcialment excavat a la roca, culminava en una rampa adossada a la muralla que duïa a la porta principal, oberta al sud.

Mentre que la torre no va patir modificacions substancials, les altres estances sí que van ser adaptades a les noves necessitats: en el sector 6 s'hi ha detectat almenys tres fases constructives, una de les quals implicà bastir una porta (u.e. 24) amb marxapeu granític i pollagueres, sens dubte posterior al segle desè.

Al segle XI, probablement, el marc geopolític per al qual fou bastit el castell havia desaparegut, i l'edifici, per tant, deixà definitivament de centralitzar una demarcació territorial vinculada al poder públic i a la repoblació del territori immediat. El nou context de relacions socials, econòmiques i polítiques modificà la seva funció inicial d'estructura destinada a la protecció i a l'organització territorial, i el convertí en una estructura, a més, de domini i de coerció en el marc del feudalisme meridional. I així resituat, el castell inicià la que podríem entendre com a segona gran etapa de la seva vida activa, fins que fou abandonat.

És en el desenvolupament d'aquesta segona funció que el trobem esmentat en el petit recull documental que hem pogut estudiar: com a castell feudal que, en una cronologia tardana (mitjan del segle XIV), actua ja com a punt de referència d'un districte fiscal, com a epònim d'una senyoria per la qual es reben una sèrie de rendes i que depèn en darrera instància del comte

d'Empúries. L'arqueologia ens fa veure que precisament en aquest moment el castell fou abandonat, ja que els darrers nivells de circulació i els enderrocs ens proporcionen datacions del segle XIV en tots els àmbits explorats. No ens atreviríem a relacionar aquest abandonament amb cap circumstància concreta: ja es desprèn dels documents estudiats que la funció reservada al castell en el marc del feudalisme baixmedieval no implicava ni requeria la seva ocupació física. Sense fer-hi gaire força, potser val la pena recordar la crisi demogràfica que representà el tres-cents, a Catalunya com a tota Europa, a remolc de circumstàncies com la Pesta Negra i les males collites, que comportaren el despoblament d'algunes zones rurals i, a grans trets, la depressió de les rendes senyoriales sobretot en la segona meitat del segle. Una pèrdua d'importància del castell en aquest context bé podria ajudar-nos a explicar el seu final. En aquest sentit fóra molt interessant de poder conèixer els nivells d'abandonament del proper vil·lar de Penida, el qual, potser, si va acompanyar el castell en el seu naixement, podria haver-ho fet també en la seva amortització.

Desocupat, per tant, i segurament freqüentat de manera escassa, atès el seu difícil accés, el castell s'anà degradant al llarg dels segles, escadusserament esmentat en documentació moderna i fins al segle XIX, i acabà per tenir l'aspecte en què el vam conèixer abans d'iniciar les excavacions.

La vida del castell de Bufalaranya, delimitada avui amb molta força (i gairebé exclusivament) per aquests dos moments ben documentats, l'inicial i el final, resulta malgrat tot de gran interès. L'arc cronològic que es pot traçar entre els dos extrems cobreix el ressò dels darrers vestigis de l'antiguitat, els inicis de l'edat mitjana, la caiguda de l'imperi franc, el desenvolupament del feudalisme, la consolidació política de la Corona catalano-aragonesa (inclosa l'annexió del comtat d'Empúries) i, gairebé, els primers símptomes de l'esgotament del sistema feudal. I àdhuc, si volguéssim tenir en compte, testimonialment, els darrers ecos del nom del castell en els documents dels segles XVI-XIX, el final d'aquest arc fregaria encara la fi tant del feudalisme que el va usar com del propi Imperi d'Occident que, en un dels seus renaixements, el va fer néixer. Un arc cronològic, en resum, de vora 400 anys (segles X-XIV) que ens permet conèixer en detall, a través d'aquest estudi de cas, alguns aspectes del desenvolupament històric del nostre país.

9. Bibliografia

- ABADAL i DE VINYALS, R. d' 1969, *Dels visigots als catalans*. 2 vol., Ed. 62, Barcelona.
- BADIA i HOMS, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B Diputació de Girona, Girona.
- BADIA i HOMS, J. 1992 a, El castell de Bufaganyes o de Bufalaranya, *Programa de Festa Major*, Ajuntament de Roses, Roses, 8-9.
- BADIA i HOMS, J. 1992 b, L'antiga taula de jocs. Una peça atractiva del patrimoni cultural agullanenc, *El tap de suro* núm. 22, Agullana.
- BOLÒS, J., HURTADO, V. 1999, *Atlas dels comtats d'Empúries i Perelada (780-991)*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- CABAÑERO SUBIZA, B. 1987, Los castillos catalanes de los siglos IX y X: problemas de estructuras y técnicas constructivas, *XXXIV Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna, 85-117.
- CAMPO i JORDÀ, F. del 1997, *Castells medievals. 88 guaites dels castlans de l'Alt Empordà*, Guies del Patrimoni Comarcal 4, Brau Edicions (Nordest), Figueres, 37-38.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M., SAGRERA, J. 2002, Girona entre l'Islam i Carlemany. Una ciutat de frontera (759-801), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Girona, 7-28.
- CONSTANT, A. 1997, Châteaux et peuplement dans le massif des albères et ses marges du IXe siècle au début du XIe siècle, *Annales du Midi*, tome 109, juillet-décembre, 443-466.
- CONSTANT, A. 1999, Peuplement et mise en valeur du territoire au sud du diocèse d'Elne (massif des Albères-Vallespir) du IXe siècle au XIe siècle: entente ou rivalités?, *Actes des deuxièmes rencontres d'Elne*, Elna.
- COSÍN, Y., i GARCÍA, C., "Alquerque, mancala y dados. Juegos musulmanes en la ciudad de Vascos (Toledo)", *Revista de Arqueología*, año XIX, núm. 201.
- DD.AA. 1990, *Catalunya Romànica. L'Empordà*, vol. IX, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- DD.AA. 1990-93, *Els castells catalans*. Vol. II, Rafael Dalmau, Barcelona.
- DD.AA. 1992, *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Vol 4: Alt Empordà. Baix Empordà, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

- DD.AA. 1998, *catalunya Romànica. Visió de síntesi, restauracions i noves troballes, bibliografia, índexs generals*, vol. XXVII, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- DÍAZ, C. *et alii* 1999, La Ciutadella de Roses, *Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 77, Sèrie Guies, núm.33, Diputació de Girona / Caixa de Girona, Girona.
- FERNÁNDEZ, F. 1997, "Alquerque de nueve y tres en raya. Juegos romanos documentados en Mulva (Sevilla)", *Revista de Arqueología*, año XVIII, núm. 193.
- FITÉ, F. 1993, *Arquitectura i repoblació en la Catalunya dels segles VIII-XI*, Universitat de Lleida.
- HERNÁNDEZ, F.X. 2001, *Història Militar de Catalunya. Vol. I: dels ibers als carolingis*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- LORIENTE, A. 2000, La vaixella andalusina de la primera meitat del segle X apareguda a la ciutat de Lleida, *Revista d'Arqueologia de Ponent* núm. 10, 293-318.
- MATARÓ i PLADELASALA, M. 2000, La ceràmica espatulada de sant Pere de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà), comunicació inèdita al *Seminari de ceràmiques oxidades medievals*, 1 i 2 de juny de 2000, Arbúcies.
- MATARÓ, M., BURCH, J., CARRASCAL, C., PUIG, A.M., VIEYRA, G., RIU, E. 1994, Sant Pere de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà). Les excavacions del 1990 al 1992 i les propostes del Pla Director, *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 139-156.
- MONREAL, L., Riquer, M. de 1984, *Els castells medievals de Catalunya: Empordà*. Carles Vallès, Figueres.
- NOLLA, J.M., CASAS, J. 1997, Material ceràmic del Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses), *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Taula Rodona, Arqueo Mediterrània, núm.2, Badalona, 7-19.
- NOLLA, J.M. 1997, Roses a l'antiguitat tardana. El cementiri de Santa Maria, *Annals del Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 30, Figueres, 107-146.
- OLLICH, I. 1998, El Ter, la primera frontera dels carolingis al comtat d'Osona, segles VIII-IX, *II Congrés Internacional d'Història dels Pirineus*, Girona.

Fitxa d'Unitat Estratigràfica

Àrea 1	Sector 5	Àmbit -	Tipus U.E. Estrat	U.E. 5001
--------	----------	---------	-------------------	------------------

Descripció

Terra de color molt fosc, lligada amb moltes arrels d'herbes i matolls, barrejada amb gran quantitat de pedres de mides mitjanes i grosses. La cota superficial d'aquest estrat dibuixa una línia amb pendent de baixada de nord a sud. A l'extrem nord ja aflora la roca mare que presenta evidències d'haver estat rebaixada artificialment. Es documenta una absència quasi absoluta de material ceràmic, si que es troben fragments de teules, no s'ha pogut recuperar cap peça sencera, el trossos són petits.

Amplada max.	m	Llargada max.	m.	Alçada max.	m.	Cota màx	-20 cm.
Amplada min.	m	Llargada min.	m.	Alçada min.	m.	Cota mín	-220 cm.

Recolza en	Se li recolza
Cobreix a 11(?), 5003	Cobert per
Talla a	Tallat per
Es lliura a 11 (parcialment)	Se li lliura
Soldari amb	Igual a
Farcel·la a	Farcit per

Observacions	Croquis
Planta	
Alçat	
Secció	
imatge	

Interpretació
Abandonament i enderroc

Cronologia	SIN DETERMINAR	Nom i data	G.V.B.	sept.04
------------	----------------	------------	--------	---------

Fitxa d'Unitat Estratigràfica

Àrea 1	Sector 5	Àmbit -	Tipus U.E. estrat	U.E. 5003
--------	----------	---------	-------------------	-----------

Descripció

Terra de color marró clar, seca, grumolosa, barrejada amb poques pedres (encara que de grans mides).
Unitat identificada a tota la franja oberta

Amplada max.	m	Llargada max.	m.	Alçada max.	m.	Cota màx	cm.
Amplada mín.	m	Llargada mín.	m.	Alçada mín.	m.	Cota mín	cm.

Recolza en	Se li recolza
Cobreix a 5004, 5005	Cobert per 5001
Talla a	Tallat per
Es lliura a 11	Se li lliura
Solidari amb	Igual a
Farceix a	Farcit per

Observacions	Croquis
<p>Planta</p> <p>Alçat</p> <p>Secció</p> <p>Imatge</p>	

<p>Interpretació</p> <p><i>Enderroc ?</i></p>

<p>Cronologia</p> <p>NO DETERMINADA</p>	<p>Nom i data</p> <p><i>G.V.B., sept 04</i></p>
---	---

Fitxa d'Unitat Estratigràfica

Àrea 1	Sector 5	Àmbit -	Tipus U.E. estrat	U.E. 5004
--------	----------	---------	-------------------	-----------

Descripció

Mortor de calç que cobreix la meitat nord de la franja oberta. cap a tramuntana, el mortor configura una superfície irregular que es conserva de manera fragmentària i puntual.

El gruix d'aquest possible paviment és variable, en alguns punts és d'uns 3-5 cm, i en d'altres menys d'un cm.

Cal destacar la consistència dura i resistent.

No s'observa relació material amb la paret 12. Al nord el mortor cobreix la roca mare i emplena les esquerdes que en aquesta es formen.

No s'ha conservat cap fragment de mortor a la meitat sud de la franja.

Amplada max.	m	Llargada max.	m.	Alçada max.	m.	Cota màx	-172 cm.
Amplada min.	m	Llargada min.	m.	Alçada min.	m.	Cota mín	-175 cm.

Recolza en	Se li recolza
Cobreix a roca mare	Cobert per 5003
Talla a	Tallat per
Es lliura a	Se li lliura
Solidari amb	Igual a
Farceix a	Farcit per

Observacions

Tal com es va passar l'any passat, la no localització de mortor a la part sud de la zona excavada pot deure's a que les cotes inicials en aquest extrem ja estaven per sota en el moment de començar els treballs d'enguany.

Planta

Alçat

Secció

imatge

Croquis

Interpretació

Restes d'un paviment de mortor

Cronologia

NO DETERMINADA

Nom i data

G.V.B.

sept.04

Fitxa d'Unitat Estratigràfica

Àrea 1	Sector 5	Àmbit -	Tipus U.E. estructura	U.E. 11
--------	----------	---------	-----------------------	---------

Descripció

Pared localitzada al cantó sud del pati o sector 5. Presenta una orientació tangencial respecte a l'aliniació general del castell i dibuixa la forma triangular del pati.
 Es lliura, per ponent, a l'angle extern de l'àmbit o sector 6. Per llevant, s'ha posat al descobert l'extrem situat casi davant de la porta principal del castell.
 El parament sud es visible però presenta la cara molt degradada, amb fragments esclavissats. El parament nord queda enterrat per les terres que configuren el pati.
 Parte construïda amb grans pedres, moltes lloses planeres, col·locades fent fileres irregulars. No s'observa material constructiu, excepte a l'extrem de llevant on la paret presenta un acabament amb forma de caixal sobresurtint on s'ha utilitzat el morter.

Amplada max. 1'80 m	Llargada max. 16 m.	Alçada max. m.	Cota màx 215 cm.
Amplada mín. 1'20 m	Llargada mín. m.	Alçada mín. m.	Cota mín 320 cm.

Recolza en	Se li recolza
Cobreix a	Cobert per 5001,
Talla a	Tallat per
Es lliura a 9	Se li lliura 5003(en part)
Solidari amb	Igual a
Farceix a	Farcit per

Observacions

L'extrem oest d'aquesta paret sembla que podria enllaçar amb les parets de l'edifici preexistent localitzat en el subsòl del sector 6

Croquis

Planta
 Alçat
 Secció
 Imatge

Interpretació

Paret que delimita el pat per migdia

Cronologia

NO DETERMINADA

Nom i data

G.V.B.

sept 04

Inventari de material

Zona. 1

Sector 5

Àmbit

U.E.

5001

Material	vora	base	nansa	altres	s/f	TOTAL
Verd i manganés	1					1
Vidriat melat					1	1
Grollera reduïda	3				4	7
Grollera reduïda + acanaladures					1	1
Comuna reduïda	1				4	5

Diversos

Tegula	Fauna	1
Imbrex/ Teula àrab	Ossos humans	
Material constructiu	Malacologia	2
Carreus	ictiofauna	

Observacions**Caixa****Cronologia**

S. XIV PSQ

Inventari d'imatges

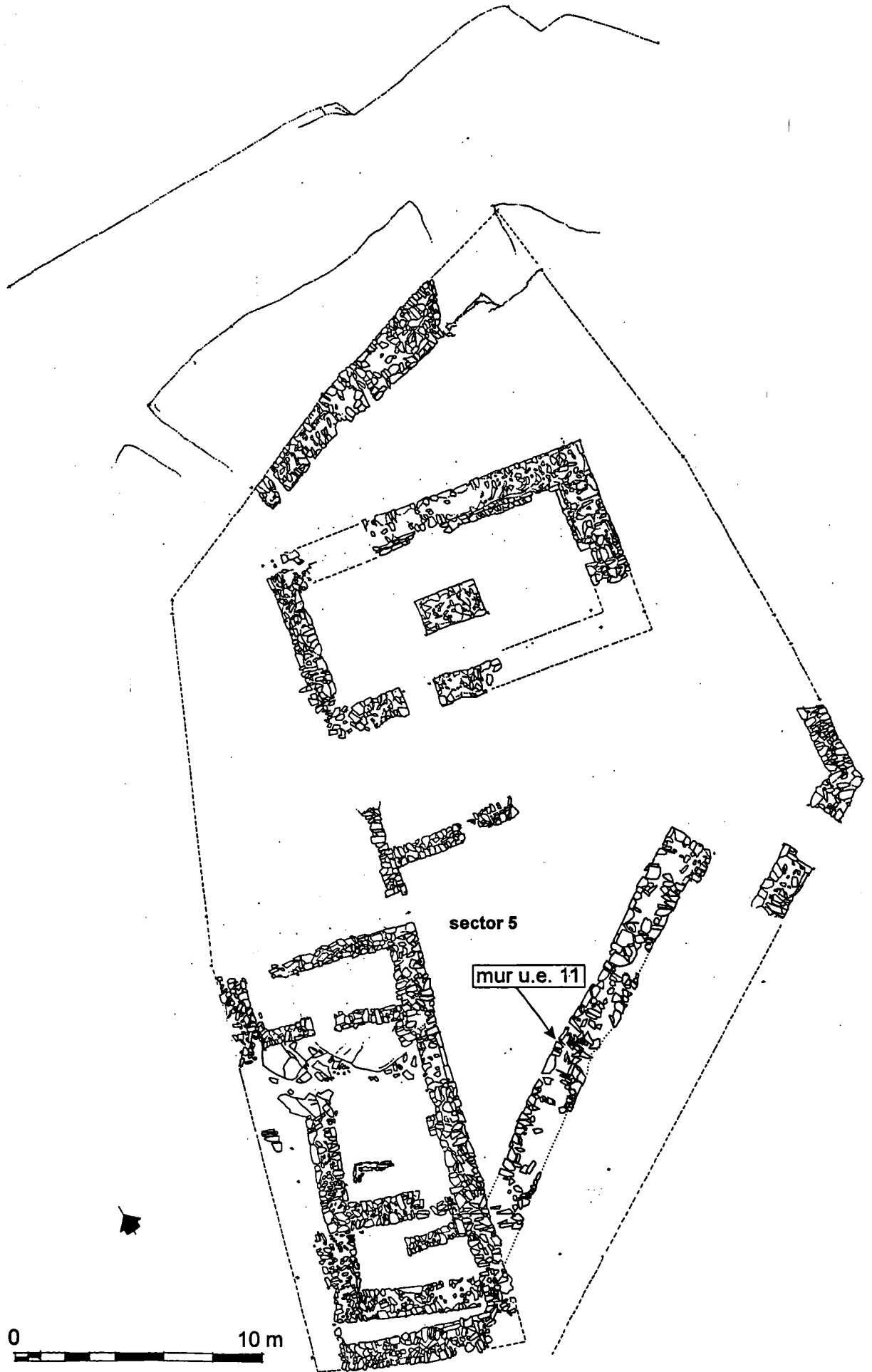
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0102	Orient.	S	Àrea	1	Sector	6	Àmbit	-	Núm.	190	
U.E.														71		
Descripció														Parament interior de la paret UE 71 (extrem de ponent), corresponent a l'edifici preexistent		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0103	Orient.	E	Àrea	1	Sector	6	Àmbit	-	Núm.	191	
U.E.														72		
Descripció														Parament interior de la paret UE 72, corresponent a l'edifici preexistent		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0104	Orient.	N	Àrea	1	Sector	6	Àmbit	-	Núm.	192	
U.E.														73		
Descripció														Parament interior de la paret UE 73, corresponent a l'edifici preexistent		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0105	Orient.	S	Àrea	1	Sector	6	Àmbit	-	Núm.	193	
U.E.														71		
Descripció														Parament interior de la paret 71, meitat de ponent, corresponent a l'edifici preexistent		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0106	Orient.	S	Àrea	1	Sector	6	Àmbit	-	Núm.	194	
U.E.																
Descripció														Parament interior de la paret 71, meitat de llevant, corresponent a l'edifici preexistent		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0107	Orient.	E	Àrea	1	Sector	5	Àmbit		Núm.	195	
U.E.														11		
Descripció														Vista general del pati abans de començar els treballs, presència dels participants a la campanya. En primer terme paret 11.		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0108	Orient.	W	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	196	
U.E.																
Descripció														Vista general del pati abans de començar els treballs. Constatació de la pendent formada per l'enderroc. Presència dels participants.		Album Full Posició
Tipus	B/N	C	D	ID X	HPIM0109	Orient.	W	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	197	
U.E.																
Descripció														Vista general del pati abans de començar els treballs, presència dels participants a la campanya. Constatació de la línia de pendent		Album Full Posició

Inventari d'imatges

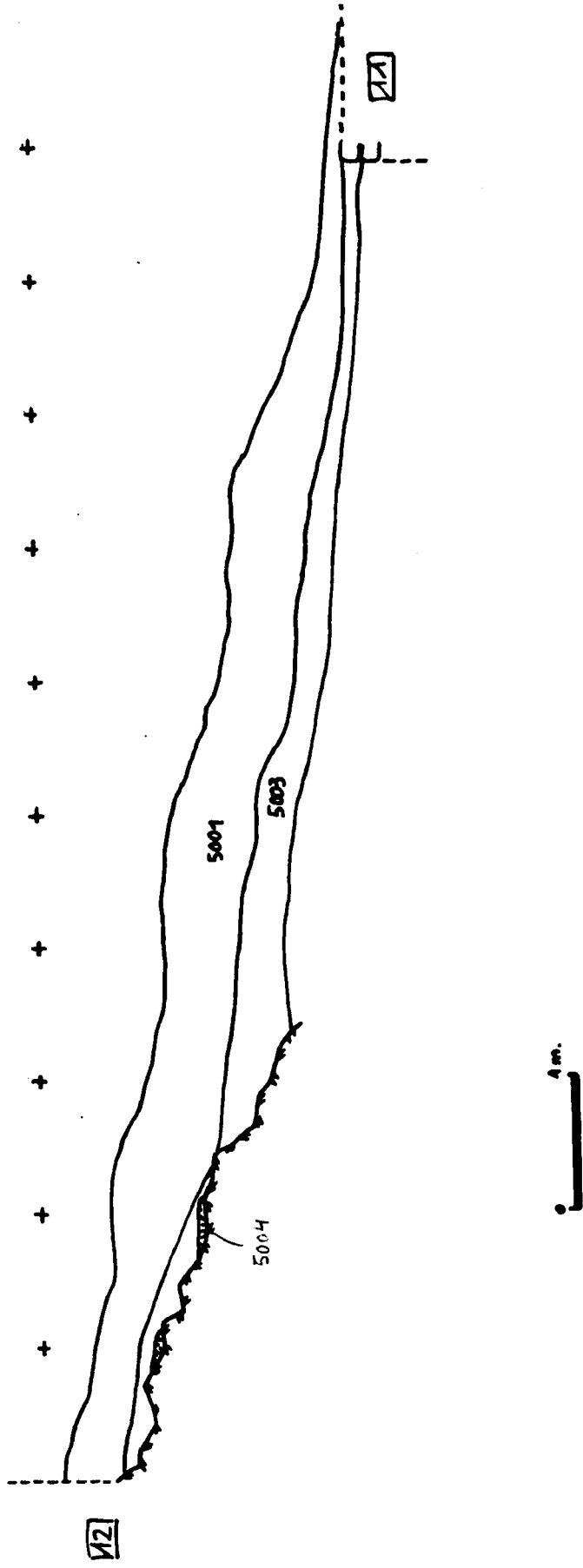
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0110	Orient.	NW	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	198	
U.E.																	
Descripció Vista general del pati abans de començar els treballs, presència dels participants a la campanya. Constatació de la línia de pendent i tipus de sediment																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0111	Orient.	S	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	199	
U.E.																	
Descripció Sergi Palomeres i Xavi Marcó, els veterans de Bufàlaranya																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0112	Orient.	SE	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	200	
U.E.																	
Descripció Participants a la campanya extraient en nivell superficial (arrels)																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0113	Orient.	N	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	201	
U.E. 12, 9, 58																	
Descripció Restes de paviment de morter extrets durant la campanya anterior.																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0114	Orient.	N	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	202	
U.E. 12																	
Descripció Extrem nord del pati, paret 12 aixecada sobre la roca mare i restes de morter de calç																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0115	Orient.	N	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	203	
U.E. 12, 11, 9																	
Descripció Vista general de la zona excavada al pati																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0116	Orient.	E	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	204	
U.E. 11																	
Descripció Paret que delimita el pati pel sud																	
															Àlbum	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0117	Orient.	NE	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	205	
U.E. 11, 9																	
Descripció Angle format per les parets 9 i 11, angle SW del pati																	
															Àlbum	Full	Posició

Inventari d'imatges

Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0118	Orient.	S	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	206	
U.E.	9, 24, 58, 21, 11																
Descripció	Vista de la part del pati excavada. Conjunt d'estructures que separen els sector 5 i 6. En primer terme restes de morter de calç, possible paviment														Album	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0119	Orient.	S	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	207	
U.E.	9, 24, 11, 12																
Descripció	Vista de la part del pati excavada. A la dreta de la imatge, conjunt d'estructures que separen els sector 5 i 6. En primer terme part superior de la paret 12														Album	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0120	Orient.	S	Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	208	
U.E.	11																
Descripció	Vista de la part del pati excavada. Vista de la paret 11, la que separa els sector 5 i 2														Album	Full	Posició
Tipus	B/N	C	D	ID	X	HPIM0121	Orient.		Àrea	1	Sector	5	Àmbit	-	Núm.	209	
U.E.	9, 24, 11																
Descripció	Vista del pati des de la zona d'accés al castell (porta principal). Constatació del desnivell i aterrossament														Album	Full	Posició

Planta del castell amb indicació dels sectors explorats.

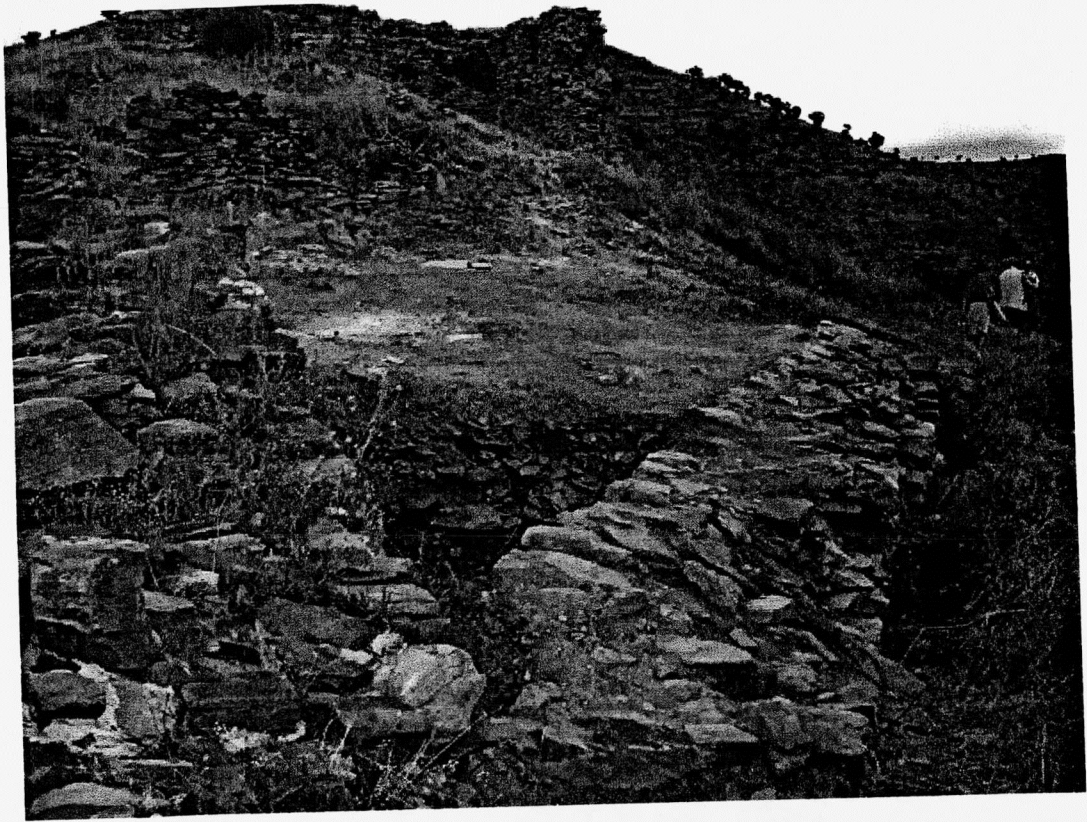
Sección general del sector 5

Inici dels treballs de desbrossament amb els participants a la campanya

Confluència dels sectors 2 i 5

Vista del sector 5 des del SW (angle de les parets 9 i 11)

Vista del sector 5 des del N.